

Иван Попиванов /София/

ЕСТЕТИЧЕСКИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА ОБИЧТА
/БЪЛГАРСКИ ПОЕТИ ЗА УНГАРИЯ/

Светлините на поезията крият могъща сила – те обгарят съзнанието. В основата им има съкровеност и искреност, те са израз на трайни, дълбоки чувства. В стиховете на мнозина български поети от миналото и съвременността виждаме образи, представи, асоциации, свързани с културата на Унгария, с историята и развитието ѝ. В поетическите слова се оглеждат не само субективните виждания и настроения, не само отделните идеи, но и пориви-мисли, обхващащи много индивидуални съзнания, показващи пътища, драматични конфликти, вълнуващи събития, величие и възход, ярка мощ на народностната позиция.

Както в българската, така и в унгарската поезия има свидни мотиви и настроения, насочени към вековната дружба между нашите народи, към трайните мостове на духовната ни взаимност. Много интересно е изразил това поетът Дюла Ййеш – посетил България, той задава въпрос "коя е тази Тиса тук" и отговорът е, че това е Марица, че "тази Пуста" се казва Тракия. Преплитането на подобни географски понятия съдържа символи за преплитането на чувствата и човешките вълнения, със сложна творческа корелация, израз на патриотизъм и интернационализъм, на народностно и универсално.

Трябва да кажем, че стихотворенията на българските поети за Унгария и унгарския народ се различават от творбите, посветени на други народи. Причината е свързана с обаянието на голямата личност на Шандор Петьофи, велик творец и революционер, както и с проблема за така наречената интертекстуалност – именно в много творби наблюдаваме отзвуци, съзнателно въведени реминисценции, трансформации с нови акценти на

образи и идеи, изразени от гениалния унгарски поет.

Тук виждаме уникален феномен – личността и творческото дело на Петьофи са навлезли отдавна дълбоко в съзнанието на народа ни. Действително Петьофи е въздействувал върху революционното съзнание в много и много страни, но у нас въздействието му е особено мощно, към него отношението е като към роден поет. Неговите стихове са превеждани от най-големи български поети, знаят се наизуст. От значение за това въздействие е паралелът, типологичното сходство с нашия гениален поет Христо Ботев.

И ето мнозина наши поети като говорят за Унгария, пред духовния им лик изниква светлият и свят образ на героя и поета, на патриота и човека. Големият български поет символист Теодор Траянов издава книга с оди "Пантеон" за гении на човечеството и в нея посвещава на Петьофи ярка творба "Карпатският вятър". Има нещо титанично и величаво в изградените образи. Тук прославата и възхищението от подвига се преливат със сложни естетически пластове, присъщи на елегията и трагедията. Право впечатление и смяната на гледните точки, преминаващи от колективното съзнание, към личното виждане на поета, с психологически анализ-разрез на съзнанието, и във финала отново към виждането на множеството. Монологичното изразяване, показващо отношението на големия поет и революционер, е свързано със субективната оценка на самия автор на творбата; няма близост до езиковите особености на речта на самия Петьофи. Тук от значение е символната функция на "карпатския вятър", показващ бурите и вълненията на революционната епоха. И тук, както в много други творби на наши поети, вниманието се насочва към Пустата, също символ, като неотделима от съществуването на унгарския народ.

В нашата поезия за Унгария се говори във връзка с различни епохи, но най-често вниманието се насочва към революционните борби – освен това наблюдава се асоциативен преход от една епоха към друга. През 1920 година поетът Асен Разцветников пише лирическият си цикъл "Унгария", в който дава израз на дълбоката си покруса от разгрома на революцията. Ре-

дят се мрачни картини на "белия терор", на злодеяния от страна на реакционерите. Трагичното в творбите е съчетано с оптимистична борческа увереност, изразена във финала чрез прогностични елементи, които могат да се свържат с бъдещето, намерили реализация четвърт век по-късно /без да можем да ги свържем, разбира се, с тогавашните виждания на поета/.

У нас най-много стихотворения за Унгария са писани във връзка с Отечествената война срещу хитлеристите. Наред с конкретните картини на войната и мечтите за мир и победа, наред с обичта към унгарците, представяни с тяхното благородство и чистота, с възвишени пориви, изпъкват и представи за миналите героични борби, за историческия развой. Разкрити са контрасти и конфронтация, изразена чрез бинарност: замъци-роби, култура-мизерия, прогрес-реакционност, война-мир, обич-омраза, братя-врагове и др. Разорението на военните дни и нощи много ярко и експресивно е представено от Младен Исаев в стихотворението "Будапеща", особено чрез израза "Будапеща се дави в кошмари". Виждаме и елементи на историзъм. В центъра на поетовите видения е грандиозният образ на Петьофи, на фона на историята, персонафициран чрез бронзовия паметник, "от фашисти пронизан" с куршуми, но неуязвим в своето величие. Субективното чувство на поета-автор се превъплътява в една предпологаема гледна точка с осъвременяване - при изразеното отношение към съветските воители. Тук виждаме как величието на гения се осъществява чрез неизброими импулси, чувствувания и преценки. В стиховете на Младен Исаев се говори и за различни градове и местности, където са се водили героични боеве срещу хитлеристите. Говори се за Сигетвар и Пейч, за Соболич и Полконя, но това са повече означения без конкретна определеност, насочени към събитията от войната. Естествено е, че в стиховете не може да се представят пътеписно местности и селища - подобна импресивност е характерна и за другите творчески прояви по време на Отечествената война. И все пак има елементи от националната специфика, свързани с душевността на хората, представяна възторжено от нашите поети - за тях унгарският народ е пример за благородство и възвишена изява. В тази

оценка има израз на обич, както и реални впечатления от взаимните отношения. Никъде няма пресилена идеализация. Интересно е как нашите поети се стремят да се адаптират към национално-специфичното, присъщо на Унгария, как наблюдаваното претворяват през собствената си национално-специфична душевност, във връзка и с особеностите на българския език.

По време на Отечествената война ярки стихотворения за нея и за унгарската земя написаха Веселин Ханчев, Радой Ралин, Ламар, Иван Рудников и др. В тези творби трагичното се прелива със съкровени мотиви и вълнения. И ето тук братската дружба намира израз и в други лирично-интимни изяви: именно в любовните чувства на наши поети към унгарски момичета, за които те запазват светъл и свят спомен, с известни елементи на приказно-вълшебна идеализация. Така Радой Ралин, който в нашата литература се проявява най-силно като сатирик, тук е вълнуващо нежен в обичта си към незнайната Ирма, която всяка вечер го очаква до късно на "Мегтя утца". Иван Рудников е запазил скъп спомен за онази "румена унгарка" Илонка, която го приветства, прегръща и целува. Валери Петров в поемата си "В меката есен" с вълнение си припомня за "едно видение сияйно", самоупреква се, загдето не е намерил сили да преодолее сложността на многото пречки и да доведе унгарската девойка като своя жена в родната страна. По-късно в следвоенните години има и други подобни творчески, а навярно и не само чисто творчески прояви...

Подчертаването на естетическото начало се наблюдава нееднократно. В ред стихотворения се говори за голямата култура на унгарския народ, за поети и композитори. За нашата литература голямо откритие бе творческото дело на Миклош Радноти, преведен на български от Валери Петров, който му посвещава и вълнуващи стихове. В написаната творба има някои наративни елементи с частична описателност – съзнателно вмъкната – чрез която постепенно се изгражда образът на големия поет и се навлиза в неговия свят.

От гледна точка на проблема за интертекстуалността, интересна е една творба на Иван Рудников – "Тиса иде", която

има мотото от Петьофи и завършва с перифраза на неговите стихове, акцентираща върху концепцията. В стихотворението "27 октомври" от цикъла "Мъртвородени дни" Нино Николов цитира в мотото забележителните стихове на Петьофи за любовта и свободата и изгражда цялата си творба върху смисловата връзка на тези велики понятия. Поетът, който е свързан дълбоко с унгарската култура и с унгарския бит, най-проникновено предава национално-специфичното. Години по-късно друг поет – Матей Шопкин поставя същото мотото на стихотворението си "Нежност в Будапеща", в което разкрива силни любовни чувства към любимата жена /не се разбира народността й/ и прави признание, че в "града на Лист и на Петьофи" "свободата ни пречисти и любовта ни омагьоса". Цялото стихотворение е изпълнено със силна жажда за щастие, за искрена и трайна обич. Както е известно поетите са много влюбчиви, но тук става въпрос и за един по-широк обхват на чувствата, породени от красотата на "тоя чуден град". Неслучайно поетът възкликва: "Благословен вечерен час! Благословена Будапеща!"

Повечето поети говорят за Будапеща, но ето Любомир Левчев написа стихотворението си "Прекрасният град Мишколц". То е най-малко "пътеписно". Всъщност отношението към града е разкрито само в заглавието. Поетът говори за свои моментни вълнения, за импресионистични проблясъци, насочени към очите на една барманка – която има "огромни ириси с цвета на ром", към видяното в една катедрала, където си припомня за родната майка. Във финала се мярка и друг образ – на "стоманолеярния завод" и тази пъстра смесица създава богати представи, с много алюзии, със загатвания и с особено светоусещане, предизвикано от обстоятелството, че лирическият герой не разбира езика и никой него не разбира – така той се опитва да бъде "птица или отблясък в реката и в настроението на въздуха на I4.XI-!.."

Безспорно най-много творби е посветил на Унгария поетът Нино Николов. Те са израз на комплицирана душевност – интересен феномен! В поезията му се преплитат две народностни определености, формирана е творческа индивидуалност с две същности. Те имат доминанта – основното чувство е насочено към ро-

дината. Но наред с него се редят пориви, размисли, копнежи, болки и радости, свързани и с братска Унгария, впечатления от която са също така силни и ярки. В стихотворенията на Николов има ясно очертано интернационално съзнание, но изразеното към унгарския народ аз не бих нарекъл само интернационализъм. Това е нещо повече, това е като вторична проява на патриотизма – обяснението е в отношенията между нашите страни.

Обичта на поета към историята и културата на унгарския народ е свързана с ред аналогии. Висш идеал за него е ботевското начало в нашата народност. Но как може да се отдели този подвиг от подвига на Петьофи; и аз си спомням оригиналното есе, което написа Нино Николов за паралелите между двамата неизмерими гении на нашите народи. Поетът възторжено пише за родните поля, но също така и в Пустата, сред простора на унгарската земя вижда ярки примери на красота и обич. И най-силно го радва, че няма покой – само покоя, затишието, инертността не може да търпи той. Това хубаво е изразено в едно стихотворение, посветено на Ласло Наги. "Никога не бива да мълчим" – императивно и твърдо настоява поетът и тези неговии призови са сигнали за бой, за настъпление срещу кошмара на притихналата, банализирана чувствителност, превърната от някои в безчувственост.

Нино Николов е бил студент в Будапеща, бил е твърде млад и не е очудващо, че има и някои интимно-любовни спомени. И ето – край Тиса "хоризонтите бавно се сливат" и поетът мисли за своята любима. Той я е нарекъл Чилла и като имаме предвид семантиката на името, днес може да приемем, че това означение е условно – защото несъмнено звездата е символът в пътя на всеки млад, вдъхновен човек, особено поет. В образа на тази "ненагледно хубава" се възплъщава обичта на автора към преживените години в Унгария. Затова при първото си прощаване в стихотворението "Недовършена песен" той с болка говори, че дълбоко съжалява защо не може да отнесе със себе си в родната страна "алеята и мокрите тополи", вечерния тътен на града", "оная малка стаичка в Буда" и много други съкровено скъпи за него неща... Но за щастие след тази първа раздяла след-

ват други нови срещи и раздели, до сегашния престой, който навярно също поражда хубави стихове – не е чудно дори някои от тях да са любовни. Поетите са такива!...

Освен Николов има и други български поети, които знаят унгарски и стихотворенията им в никаква степен не са инцидентни капризи на перото. Невена Стефанова, Георги Крумов, Александър Миланов и Димо Боляров също познават в оригинал унгарската поезия, учат се от нея, пишат възторжено за родината на Петьофи. Всички те са и отлични преводачи на поезия. Специално внимание заслужават и стихотворните творби на Чавдар Добрев – изтъкнат литературен и театрален критик, който в последните години прояви неочаквана пряка насоченост към лиричeskото творчество и шокира мнозина с изявите си на модерен поет. Той също е завършил висшето си образование в Будапеща и има жизнени спомени и свежи впечатления.

Нямам за цел да бъда изчерпателен, но искам само да спомена, че вълнуващи стихове за Унгария са писали и други творци като големия поет Никола Фурнаджиев, като Вьтьо Раковски, Найден Вълчев, Иван Бурин, Иван Теофилов и др.

Темата е неизчерпаема, непресекваща, перманентно развиваща се, както е неизчерпаема и нашата обич, нашата близост и сърдечност, която датира от далечното минало, преминава през социалистическото настояще и върви към бъдещето; нищо не може да я прекъсне!